

Hilafet Tartışmalarının Siyasi Mezheplerin Oluşumuna Etkisi*

Abdylkader DURGUTİ*

Hilafet Tartışmalarının Siyasi Mezheplerin Oluşumuna Etkisi

Özet ▶ Kur'an ve Sünnet'in şiddetle yasakladığı ihtilâfın, Müslümanlar arasında sonradan birtakım sebepler ve olayların etkisiyle ortaya çıktığı bir gerçektir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanların ihtilafa düşerek fırkalara ayrıldığı, tarihte ve günümüzde birbirlerine düşman kamplarda yer aldıkları bilinen bir gerçektir. Bu ihtilaflar fıkhi/ameli ihtilaflardan ziyade daha çok itikâdî konularda olmuştur. Fıkhi ihtilâfların Müslümanların böylesine bir konuma düşmelerinde payı varsa da, bu konuda itikâdî ihtilâfların başrolü üstlendiklerinde şüphe yoktur. O halde bu çalışmanın temel ve öncelikli amacı İslam'ın ilk döneminde ihtilafların nasıl ve ne zaman başladığını ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan *siyasi ihtilafların itikâdî mezheplere* ne gibi tesirleri olduğunu doğru bir biçimde tespit etmek olacaktır. Konuyu önemli hale getiren ise Müslümanlar arasında siyasi nedenlerden dolayı ihtilâfın ortaya çıkması ve birbirleriyle siyasi amaçlı karşı karşıya gelmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Hilafet, Mezhep, Ehl-i Beyt, Ebû Bekir, Ali

Abstract ▶ Even though Islam and the Sunnah strictly forbids the controversy, it is a fact that with the impact of certain events and occasions, it emerged on the subsequent Muslims. Since the ancient times, Muslims fell in conflicts and factions appeared throughout history. As a result of these splittings, even today Muslims are divided into enemy's camps. These conflicts were manifested more in the sphere of religion than the sphere of worship and jurisprudence. Even though the conflict in worship and jurisprudence had a great impact, the main role for the Muslim's polarization is due to the conflicts in the sphere of faith and creed. Hence, the basic and main aim in this work will be the study of how and when the conflicts started in the first period of Islam. In addition, the purpose of this project will be the transformation of political conflicts to Islamic factions. The thing that makes the topic important is the appearance of the conflict between the Muslims and their confrontation to each other based on political reasons.

* Bu makale tarafımızdan yapılan "*Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Siyasi Olayları ve Mezheplerin Oluşumuna Etkisi*" isimli yüksek lisans tezinden istifade ederek hazırlanmıştır.

* Öğr. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı adurguti@ogu.edu.tr.

Keywords: Caliphate, Sect, Ahl al-Bayt, Abu Bakr, Ali

1. Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesi ve Hilafet Tartışması

1.1. Benî Sâide Örtmesinde Halife Seçimi

Peygamber (a.s.) vefatından kısa bir süre önce Veda haccında Müslümanlara yol gösterici olarak Allah'ın kitabını ve kendi sünnetini bıraktığını açıklamıştır.¹ Ancak İslam Devleti'ni yönetecek kimse hakkında sözlü veya yazılı bir açıklamada bulunmadan vefat etmişti. İslam'da devlet şeklinin ne olduğunu açıklamadığı gibi, hilafetin veya devlet başkanının kimden, hangi aileden, hangi millettten olacağı konusunda da herhangi bir işaretle bulunmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de de bu konuda bilgi mevcut değildir.² Öyle ise İslam devletinin başkanını seçme işi ümmetin seçimine kalmıştır.³

Hilâfet kendi sorunları olarak telakki eden ashâbın Ensâr grubu, Muhâcirlere hiç haber etmeden bir toplantı yaparak meseleyi çözmeye çalışmıştır. Ensar, Sakîfetu Benî Sâide'de toplanmıştı, ancak bu teşebbüslerinden haberdar olan Ebû Ubeyd'e Hz. Ömer'e ve Hz. Ebû Bekir'e gelip Ensâr'ın Benî Saide gölgeğinde toplandıklarını ve içlerinden birini devlet başkanı seçmek üzere olduklarını bildirdi⁴ ve işler kötü bir mecraaya girmeden geliniz dedi.⁵ Muhâcirler haberi alır almaz toplantıyı ka-

¹ Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabâkâtu'l-Kubrâ*, Dâr sâdr, Beyrut tsz, II, 184.

² Hz. Muhammed vefat etmeden kendinden sonra herhangi bir kişiyi bırakmış değildir. Müslümanlar yöneticilerini bizzat kendiler belirleyip seçebilecekleri bir yönetim şekli belirlenmiştir. Dolayısıyla İslam'da teokratik devlet bir "dini nizam" da yoktur ve kendisinde kutsal değildir. Nisa Suresi 59 ve 83. ayetleri de yönetici tayinin nassla olmadığını delil teşkil etmekle birlikte, "ulü'l-emr" kavramının ifade ettiği kişilerin de alimler, ordu komutanları, sahasında uzman, ehil ve yetkili kimseler, valiler ve halifeler olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü "ulü'l-emr" kelimesi, çokluk ya da ikiden çok kişi ifade etmektedir. Sabri Hizmetli, "Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olaylar:Sonuçları ve Etkiler, *AÜİFD*, Sy. XXXIX, s. 30.

³ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi İlk Dönem*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s. 416.

⁴ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim ed-Dineverî, *el-İmâme ve's-Siyâse*, Dâru'l Kutub'l-İlmiyye Beyrut 1997, s. 9.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabâkâtu'l-Kubrâ*, II, 269.

tıldılar. Muhâcirlerin de katılımıyla bu toplantının seyri değişmiş ve artık siyasi çekişme başlayıp devlet başkanının belirleneceği bir şûrâ toplantısına dönüşmüştür.⁶ Toplantıda Ensârın adayı daha önce tespit edilen Sa'd b. Ubâde idi. Muhâcirlerin daha önce böyle bir seçim ön hazırlığı olmadığı için hemen onlar adına toplantıya iştirak edenler arasından bir adayın tespit edilmesi gerekmekte idi. Muhâcirler adına toplantıya katılan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'den her birinin adaylığı söz konusu olmuştur.⁷ Ensâr, Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî'ye biat etme hususunda anlaştılar. Bunu kabul etmeyen Muhâcirler halife olabilmek için bazı gerekçeler sundular. Tarafların arasını bulmak için Hazreclî Hubâb b. Münzîr ayağa kalkarak "bir emir bizden, bir emir sizden" teklifinde bulundu.⁸ Nitekim bu da çözüm olmadı.⁹

Rivayetlere göre "İmamlar Kureys'tendir",¹⁰ bir rivayet nakledilmişti ve bu rivayet sebebiyle Ensâr imametten vazgeçmişti.¹¹ Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'nin Hz. Ebû Bekirin halife seçimine katılmaları Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi Hz. Ömer'in şu sözleri de bu hususta etkili olduğunu söylenebilir. "...sen Muhâcirlerin en meziyetlisi, Mağara'da bulunan iki kişiden biri ve namazda Rasûlullah'ın halifesi-

⁶ Cem Zorlu, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren Kitap, Konya 2002, s. 103.

⁷ Kummî/Nevbhati, *Şîr Fırkalar*, (çev. Komisyon), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 53; Zorlu, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, s. 157; Kummî/Nevbhati'ye göre bu toplantıda Muğire b. Şu'be de vardı.

⁸ Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarih'r-Rusu'l ve'l-Mulûk*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz. 1, 1841; Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Mektebetu'l Asriyye, Beyrut 2008, I, 36; Kummî/Nevbhati, *Şîr Fırkalar*, s. 53; İbnü'l-Esir, Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvahid eş-Şeybanî el-Cezerî, *el-Kamil Fi'Tarih*, Daru'l-Mektebet'ul İlmiyye, Beyrut 1987, II, 191, 193.

⁹ Taberi, 1, 1841.

¹⁰ Ahmed b. Hanbel *Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnavut), nşr. Er-Risâle, 2001, III, 129, 183. Bu konu ile ilgili diğer hadisler de vardır, mesela: bkz. M. Sait Hatipoğlu, *Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Vefatından Emeviler'in Sonuna Kadar Siyasi İçtimâî Hâdiselerde Hadis Münasebeti*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), AÜİF, s. 18-21.

¹¹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 83; Ebû Mansûr Abdulkâhir Bağdadi *el-Fark Beyn'el-Fırak*, Mektebe'tü t-Tevfikîyye, Kahire tsz., s. 23.

sin...Rasûlullah seni din için imam seçmiştir. Uzat elini, sana biat edeceğiz, diyerek yürüdüler. Ensâr'dan Beşir b. Sad onlardan önce yeti-şerek biat etti, diğerleri de sırayla biat ettiler."¹² Böylece Benî Saîde Gölgeği'nde yapılan müzakerelerden sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edilerek "O", Rasûlullah (s.a.v.)'in ilk halifesi, ümmetin lideri, İslam devletinin başkanı seçilmişti. Sonra Hz. Ebû Bekir ve beraberindekiler, Mescid-i Nebevî'ye gittiler. Orada hazır bulunan Muhâcirlerin büyük çoğunluğu Hz. Ebû Bekir'e bey'at etti. O günkü sınırlı bey'atı, ertesi gün Mescid-i Nebevî'de yapılan umumi biat takip etmiş ve Hz. Ebû Bekir'e, Medine'deki Müslümanların çoğu biat etmişlerdir.¹³

¹² Taberi, 1, 1841; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 191, 193; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 13; Ebu'l-Muzaffer İsferyânî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, (nşr. Muhammed Zâhid Kevserî), Mektebet'u-l Ezheriye li Turath, Kahire tsz., s. 18.

¹³ Şüphesiz bu rivayetler Kureyş'in üstün olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in onlardan olması da Kureyş'e üstünlük olarak yeter. Ancak bu deliller hilafetin Kureyş'e ait olacağını ve acaba başkasını geçmeyeceğine delil midir? Halife'nin Kureyş'ten olması velayetin sıhhat şartı mıdır? Şüphesiz uygulama, Halifenin Kureyş'ten olması yönünde olmuştur. Bu Hulefâ-i Râşidîn döneminde uygulanmıştır. Ancak Hz. Ebû Bekir, yaptığı konuşmada, halifenin Kureyş'ten olması gerektiğini, herhangi bir hadis metnine dayandırarak ileri sürmemiştir. O, bunu iki sebebe ileri sürmüştür: 1. Muhâcirler, Ensâr'dan daha üstündürler. Muhâcirler Kur'an'da değinilmiştir. İslâm'ın ilk dönemlerinde güçlülere göğüs gerdiklerini ve büyük belalarla karşı durdukları ifade edilmiştir. 2. Kureyş'in İslâm'dan önce ve İslâm'ın doğuşu sırasında, Araplar üzerinde tabii bir otoritesi vardır. İşte burada Hz. Ebû Bekir Kureyş'in üstünlüğünü açıklamış oldu. Kureyş'in üstünlüğü hakkında rivayet edilen hadisler de, şüphesiz bu manayı ifade etmektedir. Peygamber (a.s.) tarafından Kureyş sadece bir tercih olduğunu "vucub" ifade etmediği sonuca varıyoruz. Çünkü diğer hadislerle bir bütün olarak değerlendirilecek olursak Buhârî ve Muslim'de Ebû Zer'den şöyle bir hadis rivayet etmektedir: "*Dostum (Peygamber) bana, başımıza burnu kesik bir Habeşli köle dahi geçse, onu dinleyip itaat etmemi öğütledi*" diğer bir hadis ise "*Başınıza, kafası kuru üzüm tanesi gibi (simsiyah) bir Habeşli köle dahi geçirilse, onu dinleyin ve itaat edin.* bkz. Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, s. 84, (çev. Sıbğatullah Kaya), Anka Yayıncılık, Yeni Şafak Gazetesinin Aramağını, İstanbul ts Ayrıca Kureyş'in dünyaya baş olmak için geldiğine dair ne ayet vardır ne hadis. Hz. Peygamber'in idari vazife nesebiye gözetmesine dair bir tek örnek yoktur. Mesela sefere çıktıklarında Medine vekil bıraktıkları amiller sadece Kureyş'ten değildiler. İkinci Bedir gazvesinde amil, bir Ensârîdir, Dümetu'l-Cendel'de bir

Cereyan eden tartışmalara rağmen Hz. Ebû Bekir'e biatla kapanmış gibi görünen, hâlbuki daha sonraları Müslümanları çok meşgul eden Hilâfet olayının geçtiği "Sakîfetu Benî Sâide" toplantısı Mezhepler Tarihi açıdan çok önemlidir. Zira mezhepleri oluşmasına kadar süren tesiri vardır. Bu toplantıdan şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Peygamber (a.s.) hastalandıktan sonra Hz. Ebû Bekir'in namazları kıldırması onun halife seçilmesinde etkili rol oynamıştır.¹⁴
2. Hz. Ebû Bekir hicret sırasında Hz. Peygamber'in yanında bulunması mağara arkadaşı olarak anılması onun seçilmesinde etkili olan faktörlerdendir.¹⁵
3. Bu toplantıda Ensâr ve Muhâcirler arasında Hz. Peygambere halife olacak şahıs araştırılırken, Ehl-i Sünnet kaynaklarına göre, hiç kimse ne Kur'an'dan ne de Peygamber'den, belli bir şahıs üzerine, Peygamberden sonra yerini alacak diye rivayet etmiştir. Hilafet makamına kimin geçeceğine dair delil aranmış ve buna en çok ihtiyaç duyulduğu bir anda, bir nass veya

Gıfari, Hayber'de bir Leysi, Tebûkte bir Ensâr vs. İslam hiçbir kimseyi diğerinin önüne, nesebi sebebiyle koymuş değildir. İnsanlar içinde fazilet ölçüsü, ancak takva ile olur. Öyle ise Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in hilafeti Kureyşe has kılması sorusunun cevabı basittir: İslâm'a en fazla hizmeti geçen kimselerdi de ondan. bkz. Hatipoğlu, *Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Vefatından Emeviler'in Sonuna Kadar Siyasi İctimâî Hâdiselerde Hadis Münasebeti*, s. 19; M. Sait Hatipoğlu, *Hilafetin Kureyşiliği İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2005; Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, (trc. Mehmet Dalkılıç & Ömer Aydın), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 28; İbn Kuteybe, *Hadis Müdâfaası*, (trc. M. Hayri Kırbasoğlu), Kayhan Yayınları, İstanbul 1989, s. 216.

¹⁴ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed Zâhiri İbn Hazm, *el-Fasl fi'milel ve'l-ehvai ve'n-Nihal*, Mektebetü'l-Tevfikîyye, Kahire, 2003, III, 28; İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maarif, Beyrut 1966, V, 232.

¹⁵ Mehmet Azimli, "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Halife Seçimleri", *DBAAD*, VII, 2007, sy.1, s. 40.

bir işaretin bulunmaması,¹⁶ bu konuda Ensâr ve Muhâcir tarafından bilinen, Hz. Peygamber'in bir hadisinin mevcut olmadığına delalet eder. Bu durumda "İmamlar Kureyş'ten olur" hadisine mezhep taraftarlığı veya kabile asabiyeti ile rivayet olunmuş bir sözdür, demek pek isabetsiz sayılmaz.¹⁷

Burada gördüğümüz kadarıyla, her ne kadar Hz. Ebû Bekir Sakîfetü Benî Saîde'de İmamların Kureyş'ten olduğunu zikretmiş olsa da, onun halife seçilmesinde herhangi bir nass veya işaret değil, doğrudan doğruya gelişmekte olan İslâm devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek, birliğini ve düzenini koruyabilecek, her şeyden önce ümmete başkanlık edebilecek İslâm devletine reislik yapabilecek kabiliyette oluşu, bu iş için liyakat unsurunun göz önünde bulundurulduğu, Kureyşli olması hasebiyle neseb bakımından etrafından saygı görmesi, Müslüman olmaktadır kıdemi ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın en yakın arkadaşı oluşu gibi vasıflar rol oynamıştır.¹⁸ Bunun için ashâb hilâfet konusunda, Kur'an'dan veya Rasûlullah (s.a.v.)'tan bir delil veya işaret arama yoluna gitmemiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu işi Müslümanların seçimine bıraktığı anlayışında ittifak etmişlerdir.¹⁹

1.2. Benî Saîde'den Sonra Çıkan Tartışmalar

Hz. Ebû Bekir'in belirtilen şekilde halife seçilmesiyle "hilafet meselesi" çözümlenmiş gibi görünse de onunla ilgili tartışmalar ve spekülasyonlar ashâb içinde devam etmekte idi. Hz. Ebû Bekir'in halifelğine ilk itiraz Haşimoğulları'ndan geldi. Hicrî I. yüzyılda oluşmaya başlayan

¹⁶ Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamberin sağlığında Müslümanların namazlarını kıldırarak üzere imam tayin edilmesine, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olması, ilk Müslümanlardan olması, bu tür konular delil getirilerek Ebû Bekir'in halifelğine işaret olduğunu söyleyenler bulunmuştur. (İbn Hazm, *el-Fasl*, III, 28-30.)

¹⁷ Ethem Ruhî Fığlalı, *İbadiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, AÜİFY, Ankara 1983, s. 31.

¹⁸ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu, Ankara 2011, 92-93; Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (trc. Bünyamin Erul), Rey Yayıncılık, Kayseri 1998, s. 206.

¹⁹ Fığlalı, *İbadiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, s. 31; Mehmet Kubat, *İslâm'ın İlk Döneminde İtikâdi İhtilâflar ve Sebepleri*, s. 121.

“Şia”, onun halifeliğini tanımadı. Hilafetin “Nas” ve “Vasiyet’e” dayandığını ileri süren Şia, seçimle halife olunamayacağını savundu. Dolayısıyla daha sonra görüleceği gibi Benî Saîde Gölgeğelin’deki seçimi de; Hz. Ebû Bekir’in halife tayin edilmesini de geçersiz saydı. Onlara göre seçimle işbaşına gelen Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın halifelikleri de geçerli değildir. Ancak şu bir gerçektir ki Şîi inancına göre İmam kabul edilen, Kur’an’da ve Sünnette kendisine isim ve sıfatları itibariyle işaret edilen Hz. Ali de, tıpkı selefleri gibi seçim yoluyla devlet başkanı olmuştur.²⁰ Hulefâ-i Râşidîn döneminde yaşanan önemli siyasi olaylar, belki de en fazla Şia’nın oluşmasında etkili olmuştur. Siyasi boyutlar taşıyan ilk konulardan olan İmâmet, halife seçimi ile başlıyor. İslâm Siyaset Tarihinde Sakîfe olayında ashâb arasında meydana gelen tartışmaların özel bir yeri vardır. Çünkü bu oturumdaki konuşmalar İslâm’a ait olduğu iddia edilen her türlü siyaset teorilerinin referansları olmuş ve Hz. Peygamber’in vefatından sonraki ümmetin siyaset çizgisinde belirleyici rol oynamıştır. Kaynaklarda ise Müslümanların ihtilaf ettikleri ilk hadise imamet meselesi olarak kayıtlara geçmiştir.²¹ Bu olay, Peygambersiz hayatta Müslümanların karşılaştıkları ilk önemli imtihan olup, onların, vahiyli ve Peygambersiz çözümlemek zorunda kaldıkları ilk problemdir. Bu problem de sıradan bir olay olmayıp, ümmetin bütününe ilgilendiren bir siyasi sorundur. İmamet problemi Müslümanların siyasi alanda tarih boyunca karşılaştıkları en önemli problemlerden birisidir. Bu konuda meydana gelen ihtilaflar dolayısıyla Müslümanlar Şia, Havaric, Mü’tezile, Mürcie olmak üzere pek çok mezhebe bölünmüşlerdir. Bu ihtilaf ilk dönemden başlayan bir ihtilaftır ve bunu Şehristânî üzümlerle böyle dile getirir; “İslam ümmeti arasındaki en büyük anlaşmazlık bu konuda olmuştur. İslam’da dinî hususlardan hiç birinde, imamet konusunda olduğu kadar taraflar birbirine karşı silaha sarılmamışlardır.”²²

Benî Saîde hâdisesinden önce Müslümanların ihtilafa düştükleri bazı hadiseler de meydana gelmiştir. Bunlar Gadîr-i Hum²³ ve Kırtas

²⁰ Hizmetli, “Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olaylar: Sonuçları ve Etkileri”, *AÜİFD*, XXXIX, s. 32.

²¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebû'l-Feth Şehristânî ve Mezheplerin Tetkikinde Usûlu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 100.

²² Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 18.

²³ Şîi anlayışa göre Hz. Peygamber’in Allah’ın emri ile Ali’nin imametini ilan ettiği en önemli hadise Gadîr-i Hum denilen yerde gerçekleştiği için bu ismi

hâdisesidir.²⁴ Bu iki hadise hilafet meselesi ile ilgilidir. Şia mezhebine her iki hadisede Hz. Ali'nin imametinin birer delil olduğunu kabul etmişlerdir. Şia'nın bu ve benzeri iddiaları, kesin hüküm belirten muhkem naslar var iken müteşabihle (delâlet ettiği şey açık olmayan lafız) amel etmek olur.²⁵

Gadîr-i Hum hadisesi, Hz. Ali'nin hakkının Hz. Peygamber tarafından ortaya konduğunun en açık ve güçlü delil kabul edilmesine rağmen, İmamiyye Şiası'nın Şerîf Razîy gibi bazı ilk dönem âlimleri bunu gizli bir nass olarak kabul etmekte ve onun halifeliğini açıkça ortaya koymadığını belirtmektedir. O, *eş-Şâfi'* adlı eserinde şöyle diyor: “Biz bu nassın zorunlu bilgi ifade ettiği iddiasında değiliz; ne bizim için ne de muhaliflerimiz için böyle bir iddia doğru olabilir. Biz mezhebimize bağlı olan âlimler arasında bunu açıkça iddia eden kimseyi de bilmiyoruz.”²⁶ Ayrıca Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin İmameti ile ilgili “Men kuntu mevlâhu fehuve Aliyyun mevlâhu/Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır” rivayetinden Hz. Ali'nin nass ve tayinle imam olduğu şeklinde bir sonuç çıkartmak mümkün gözükmemektedir. Zira Hz.

almıştır. Bkz. Hasan Onat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu), Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s. 166-169.

²⁴ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 88. Bu olayla ilgili yapılan yorumlar “yazsaydı” veya “Ömer engel olmasaydı, şunları yazacaktı”, şeklinde bir varsayım ve yorumdan öte geçmemektedir. Bkz. Zorlu, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, s. 35.

²⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, V, 228. Kırtas olayı ile ilgili, kâğıt kalem getirilse idi Hz. Ali'nin halife tayin edileceği iddiasında bulunmuşlardır. Fakat her iki mesele ile ilgili Hz. Peygamber'in bir beyanda bulunmak isteseydi bulunabilirdi. İster Kırtas hadisesi ile ilgili zamanı vardı, ister Gadîr-i Hum meselesi ile ilgili bütün sahabiler yanında yapabilirdi. Ayrıca eğer sahabilerin önceki teslimiyeti dikkate alındığında her konuda olduğu gibi bu konu hakkında da titizlikle davranacaklarından şüphe yoktur. Bkz. Hasan Gümüsoğlu, *İslâm Akaid Sisteminde İmamet*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1991, s. 35.

²⁶ Ahmed el-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, (trc. Mehmet Yolcu) Kitabiyat Yayınevi, Ankara 2005, s. 27, Murtaza, *eş-Şâfi'*, II, 128'den naklediyor.

Peygamber İmameti bildirmek isteseydi çok daha açık ifade tarzını tercih ederdi. Böylece önemli bir konu hakkında mecazi ifadeleri kullanması Hz. Peygamber'in üslubu değildir.²⁷

Bunun içindir ki, sahabe ne Gadîr-i Hum hadisesinden ne de başka hadiselerden halifelik konusunda bir nass veya tayin manası çıkarmıştır. Bu sebeple onlar seçim yolunu seçmişler, Rasûlullah'tan sonra halife olarak Ebû Bekir'e biat etmişlerdir. Bu da, Hz. Ali hakkında varit olan nasslarda halifelik manasının açık olmadığını, ya da bu nassların o zaman mevcut olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Kırtas ve Gadîr-i Hum olayı Şîa dışında başka bir mezhep için ne ihtilâflı konular olmuş ne de siyasi konular içinde addedilmiştir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde bu olaylarla (Gadîr-i Hum ve Kırtas) ile ilgili ister siyasi ister dinî açıdan bir eylem ya da tartışma söz konusu olmamıştır. Bundan dolayı biz bu iki olaya temas ederken bu kadarla yetineceğiz.

1.3. Hz. Ali'nin Öncelik Hakkına Sahip Olduğu Düşüncesi

Kaynaklarda Hz. Ali'nin biatının gecikmesi için farklı farklı sebepler zikredilir. Fakat biz bu sebeplere girmeden Hz. Ali'nin kendine göre oluşturduğu gerekçeyi nakledeceğiz. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat ederken söylediği sözler şunlardır: *“Biz sizin faziletinizi biliyoruz. Allah'ın size verdiği bir lütufta sizinle yarışmayız ve haset etmeyiz. Ancak biz Rasûlullah (s.a.v.)'in yakınları olmamız hasebiyle hilafet meselesinde bizim de bir tesirimizin olmasını isterdik. Rasûlullah'ın dinimiz için öne geçirdiğini biz de dünyamız için öne geçiririz. Siz Hz. Peygamber'in mağara arkadaşısınız. Sizin maharetinizi ve faziletinizi biliyoruz. Sadece bizimle istişâre edilmemesine üzüldük”*.²⁸

²⁷ Hz. Peygamber'in bu ifadesi “Eğer bu sözden emirlik ve sultanlık kastedilmiş olsaydı, Hz. Peygamber onu tıpkı namaz, zekat, Ramazan orucu ve Hacc konusunda olduğu gibi açıkça belirtir ve “ey insanlar! Ali benden sonra sizin emiriniz derdi”. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kubrâ*, V, 320.

²⁸ Taberi, 1, 1826; Buhârî, “Megazi”, 38; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 17.

Görülüyor ki Hz. Ali'nin hissî bir alâka ile ve Rasûlüllah'a yakın akrabılığı sebebiyle biattaki gecikmesi, başka art niyetlere dayanmamaktadır.²⁹ Zîra Hz. Peygamber (a.s.) vefat eder etmez Ebû Süfyân ona gelerek “*Ebû Kuhafe'nin hakkını yemesine razı olacaksınız?*” diye kışkırtmasına, “*Ben asla bunun peşinde olmadım; bu Müslümanların işidir*” şeklinde sert bir cevap vermekle kalmamış Ebû Sufyan'a “*Sen bu sözlerini ancak Müslümanlar arsında fitne yaratmak maksadıyla söylüyorsun, biz Ebû Bekir'i halifelğe layık bulduk*” diyerek azarlamıştır.³⁰ Ancak bütün bunlara rağmen Hz. Ali, Ebû Bekir'e hemen biat etmez, biat etmekten alıkoyan şey ise “*Haşimiler'in görüşünün alınmamasıdır*”³¹ Ayrıca kendisi Hz. Peygamber'le akraba olduğu için halifelğe seçilme esnasında şûraya alınmayı istemiş, kendisi olmadan şûrânın oluşturulması onun bu tavrında etkili olmuştur. Nedeni ise arkasında büyük bir kitlenin bulunması idi. Tabi ki, bu durum geniş yankı uyandırmıştır. Aslında Hz. Ali yerine, Hz. Ebû Bekir'in halifelğe tercih edilmesi ve halifelğinin onaylanması Arapların başkanlık ve reislikte soya dayanmayı kabullenmemelerinden kaynaklanıyordu. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in sülalesinden olması nedeniyle fazla bir destek görmedi. En kalabalık topluluk olan Ensâr da Hz. Ebû Bekir'i destekledi. Aslında Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinin Arapların genelinde şaşkınlık yarattığı söylenebilir. Çünkü Hz. Ebû Bekir Kureyş'in küçük kolu Teym oğullarındandır. Belki de bu nedenle Ridde olayları sırasında bir kısım kabileler, Hz. Ebû Bekir'in seçimine itiraz etmişlerdir. Ama ilk halifenin seçimi ile güçlü bir kabilenin temsilcisinin seçilmesi yerine; kabilesine, gücüne, zenginliğine bakılmaksızın bu işe en layık olan insan ilk halife olarak seçildiği görülmektedir.³²

Diğer taraftan Hz. Ali hayatı boyunca hilafetin nassla kendisinin hakkı olduğuna dair bir ifadede bulunmamıştır. Aynı şekilde vefat ederken de hilafetin kendi soyuna ait olması konusunda bir beyanda bulunmamıştır. Kendisinden sonra Hz. Hasan'a biat edip etmemeyi

²⁹ Ebu'l-Hüseyn b. Muhammed b. Abdurrahman Malatî, *et-Tenbîh ve Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bid'a'*, (nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî), Mektebet'u-l Ezheriye li Turath, Kahire tsz. s. 10.

³⁰ Taberi, 1, 1827; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 189.

³¹ Buhari, “Ahkam”, 51.

³² Mehmet Azimli, “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Halife Seçimleri”, *DAAD*, VII, 2007, sy.1, s. 41.

halka bırakmış ne emretmiş ne de yasaklamıştır.³³ Küleynî'nin, Muhammed Bâkır'dan naklettiği bir rivayette şöyle denilmektedir: “Hz. Ali, kendisine biat edilmesi için bir çağrı yapmamıştır; toplumun yaptığını kabul etmiş ve niyetini gizlemiştir.”³⁴

1.4. Hz. Ali'nin Şûrâ Görüşü

Şûra sistemi Ali b. Talib'in kendisinin de titizlikle uyguladığı bir ilke olup Hz. Ali'nin Ehl-i Beyt içinde soya dayalı bir krallık sistemini tanımadığını gösteren delillerden biridir. O, Halife Ömer b. Hattab'ın vefatından sonra yönetim sorununu çözmesi için belirlenen Şûrâ faaliyeti içinde bulunmuş; Şûrâ üyelerinin faziletlerini, İslam'a hizmetteki rollerini anlattığı halde, kendisi hakkında nass bulunduğu ve Rasûlullah'tan sonra halife olarak atandığından söz etmemiştir. Eğer Mevlâ hadisi bu anlamı taşımış olsaydı Hz. Ali'nin buna değinmesi gerekirdi. Kendi faziletlerinin sayılıp dökülmesinden daha güçlü olan bu delille onları ikna etmeye çalışırdı.

Hz. Ali, kesin olarak şûrâ sistemine inandığını söylenebilir. Bunun yanında, söz konusu hakkın öncelikle Muhacir ve Ensar'a mahsus olduğu kanaatini taşıyordu. Bunun içindir ki Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra kendisinin yönetime geçmesini isteyen isyancıların bu isteğini, “Bu sizin işiniz değil; bu iş Muhacirlerin ve Ensar'ın yetkisindedir; onlar kimi seçerlerse o başkan olur.” gerekçesi ile reddetmiştir.

Hz. Peygamber, kendi yokluğunda yerine vekil tayin ederken ve bu işin üzerinde önemle dururken, her nedense vefat ettiğinde yerine bir halife vasiyet etmemiş, imkân olduğu halde yerine kimseyi bırakmamıştır. Arapların da âdetine göre lider, halef bırakmazdı. Politik yaşamda böyle bir gelenek yoktu. Geri kalan kabile üyeleri liderlerini özgürce seçerlerdi.³⁵ Bu konuda Hz. Ömer ve Hz. Ali şöyle demişlerdir: “Hz. Peygamber vefatından sonrası için yerine kimseyi halife olarak vasiyet etmemiştir.”³⁶

³³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 242.

³⁴ el-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 27, Küleynî, *Ravdatu'l-Kâfi*, s. 246 den naklen.

³⁵ Azimli, “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Halife Seçimleri”, s. 45.

³⁶ Tirmizi, “Fiten”, 40.

Hz. Ali, Cemel günü yaptığı bir konuşmada bu meseleye son noktayı koymuştur: “Ey insanlar! Rasûlullah (s.a.v.), hilafet konusunda bize herhangi bir vasiyette bulunmadı. İş böyle olunca biz, Ebû Bekir’i halife olarak seçmeyi uygun gördük ve o da bunu ölünceye kadar dosdoğru yerine getirdi. Sonra Ebû Bekir, Ömer’i halife olarak tayin etmeyi uygun gördü ve o da ölünceye kadar bu görevi hakkıyla yerine getirdi”.³⁷

Bundan dolayıdır ki sahabîler, Sakîfe Toplantısı’nda Hz. Peygamber’den sonra yönetici olacak şahsın kim olacağı konusunu tartışmışlardır. Eğer Hz. Peygamber yönetici olarak yerine birini halife bıraksaydı, sahabîler Sakîfe’de tartışmaya gerek duymayacaklardı.³⁸ Eğer Hz. Peygamber, kendisinden sonra bir halife bırakmış olsaydı ve sahabeler bu şekilde bir toplantıda halifelik için seçim yapılması teşebbüs etmişler orda katılan sahabelerin gayr-i meşru olacağı gibi iktidarı elde etmek için mücadeleye giren her bir şahıs da Rasûlullah’ın emrine muhalefet etmiş olacağı için günahkâr olurdu ki, bu sahabelerin İslamî prensiplerine ve ahlakına bağlılığına terstir. Başka bir husus ise eğer Peygamber kendisinden sonraki halife tayin etmiş olsaydı, bu, her iktidar sahibine kendisinden sonraki halifeye belirleme hakkını verecektir ki, bu durumda ortaya çıkan yönetim modeli tam değilse de “yarı saltanat” sistemi diyebiliriz.³⁹

Hz. Osman’ın şehid edilmesinden sonra Muhacir ve Ensâr Hz. Ali’ye gelip: “*Elini uzat; sana biat edelim.*” dediklerinde onları geri çevirmiş; onlar tekrar geldiğinde bir daha geri çevirmiş, bir daha geldiklerinde onlara şöyle demiştir: “*Beni bırakın, başkasını arayın; iyi bilin ki, ben sizin teklifinizi kabul edecek olsam, size kendi bildiğim şeyi yaparım. Beni bırakırsanız, ben sizden biri gibi davranırım; hatta belki de yönetime getirdiğiniz kişiyi en iyi dinleyecek ve ona en güzel itaat edecek olanınız ben olurum; benim sizin için vezir olmam, sizin için emir olmamdan daha hayırlıdır.*” Sonra kalkmış Talha ve Zübeyr’e gitmiş, yönetimi üstlenmelerini teklif etmiştir. Onlara: “*İkinizden kim isterse ona biat ederim.*” demiştir. Onlar ise: “*Hayır; insanlar senden daha çok memnun olur.*” demişlerdir. Bunun üzerine “*Eğer siz kabul etmiyorsanız, bana yapılacak biat gizli olmaz; ancak Müslümanların*

³⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, V, 220.

³⁸ Azimli, “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Halife Seçimleri”, s. 45.

³⁹ Zorlu, *İslâm’da İlk İktidar Mücadelesi*, s. 35.

*rızası ile gerçekleşebilir. Ben camiye giderim; bana biat etmek isteyen biat eder*⁴⁰ demiştir.

Ayrıca Hz. Ali, Hz. Osman'ın katledilmesinden sonra yeni halife seçilme meselenin istişare ile halledilmesini ve Bedir ashâbının rıza gösterdiği kimsenin halife olması gerektiğini görüşündeydi.⁴¹ Hz. Osman'dan sonra Hz. Ömer'in kullandığı metodu kullanmasını istedi, çünkü Hz. Ömer kendisinden sonra belli bir kişi tayin etmeyip Aşere-i Mübeşşere'den bir heyet bırakmıştı. Hz. Ali de Bedir savaşında bulunan sahabenin görüşünün ve rızasının alınmasını istiyordu.⁴²

Şayet, “nassla tayin görüşü” Müslümanlar arasında sabit ve bilinen bir görüş olarak kabul edilmiş olsaydı, İmamın, isyancıları geri çevirmesi, Muhacirler ve Ensârın hangi yönden görüş belirteceklerini beklemesi caiz olmazdı. Bunun yanı sıra, “Benim sizin için vezir olmam, sizin için emir olmamdan daha hayırlıdır.” demesi de caiz olmadığı gibi, Talha ve Zübeyr'e halifelîği teklif etmesinin ve Müslümanların kendisine biat etmelerini beklemesinin de bir anlamı olmazdı.

Hz. Ali, Şûrânın Müslümanların temel ilkesi olduğu şeklindeki inancı Hz. Hasan'ın halifelik sürecinde de açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Abdurrahman b. Mülcem kendisini yaraladıktan sonra Müslümanlar Hz. Ali'nin huzuruna varıp oğlu Hasan'ı yerine halife seçmesini istediklerinde, “Hayır, biz de buna benzer bir durum için Rasûlullah'a varmış ve “Bir halife tayin et” demiştik. Kendisi: “Hayır İsrail oğullarının Hârûn hakkında ayrılığa düştükleri gibi, sizin de bu konuda ayrılığa düşmenizden korkuyorum. Yalnız, eğer Allah sizin kalplerinizde bir iyilik bulunduğunu görürse, sizin için birini seçer.” dedi.” Hz. Ali, herhangi bir kimseyi de aday göstermemiştir. “Eğer seni kaybedecek olursak, hiç olmazsa Hasan'a biat etmeyi elden kaçırmamaya çalışırız.” dediklerinde, Hz. Ali: “Size bunu ne emrederim ne de bundan sakındırırım; siz kendiniz bilirsiniz.” karşılığını vermişti.⁴³

Şeyh Hasan b. Süleyman, Süleym b. Kays el-Hilalî'den naklettiği bir rivayette şöyle söyleniyor: Ali'den işittim, iki oğlu, Abdullah b.

⁴⁰ Taberi, 1, 3072.

⁴¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 43.

⁴² İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 43.

⁴³ Kummî/Nevbhati, *Şûi Fırkalar*, s. 62.

Ca'fer ve taraftarlarının en yakın adamları arasındaydı; dedi ki: “İnsanları razı oldukları ile baş başa bırakın ve siz susmayı tercih edin.”⁴⁴

Görüldüğü gibi Şîi ve Sünnî kaynaklarda Hz. Ali'nin temel ilkesi olarak bağlı kaldığı şûrâ sistemi açıkça ortaya çıkmaktadır. İlk halife seçimi esnasında ve vefatına kadarki dönemde şûrâ sisteminin yerine geçebilecek başka bir sistemi hiçbir şekilde kabul etmemiştir.

Ayrıca Hz. Ali, kendine sıradan bir insan gözüyle bakmış, kendini “masum“ saymamıştır. O'nun bu tavrını Küleynî, *el-Kâfi* adlı eserinde şu şekilde kaydetmektedir: “Yaptıklarımın hata olmadığından emin değilim; ancak Allah, benden daha fazla hâkim olduğu nefsim karşı beni koruyacak olursa o başka.”⁴⁵

2. Şîi İmâmet Nazariyesi

Şîa, imamet ve hilafet kavramlarını birbirinden ayırır. Onlara göre “Halife veya Hilafet”; Şîi olmayan kimsenin, nass ve tayinle değil, başka yollarla Müslümanların başına geçmesiyle gerçekleşir.⁴⁶ “İmam veya İmamet” ise; nass ve tayinle belirlenen liderdir. İmamet daha çok şîilerce kullanılan bir tabirdir.⁴⁷ Ancak tarih sürecine bakıldığında gerek Hz. Peygamber'den sonraki devirde seçimle işbaşına gelen dört örnek yönetici, gerekse Emevi, Abbasi ve Osmanlı Hanedanlığı yöneticileri için tarihte genellikle “halife” unvanı kullanılmıştır.⁴⁸

Küleynî, “İmâmet, Allah ve Rasülü'nün hilafetidir; din başkanlığı, Müslümanların nizamı, dünyanın salahı ve müminlerin şerefidir; İslam'ın nemalandığı kökü ve yükselen dalıdır”⁴⁹ ifadeleriyle meselenin

⁴⁴ Küleynî, *el-Kâfi*, Dar al-Kutub el-İslamiyyah, Qom-İran 1985, I, 307.

⁴⁵ el-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 27, Küleynî, *Ravdatu'l-Kâfi*, s. 246 den naklen, s. 292 ve 293.

⁴⁶ Sünniler bu tabiri kullanmayı tercih etmişlerdir.

⁴⁷ Hasan Onat, “Şîi İmamet Nazariyesi”, *AÜİFD*, Ankara 1992, XIX. s. 89.

⁴⁸ *Raşid Halifeler, Abbasi Halifeleri ve Osmanlı Halifeleri* ifadesi Ümmet arasında meşhur olmuştur. Sabri Hizmetli, “Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olaylar: Sonuçları ve Etkileri”, s. 30.

⁴⁹ Küleynî, *el-Kâfi*, I, 193.

dini ve dünyevi yönünü de çerçevelemiştir. “İmamlar yeryüzünde Allah’ın halifeleridir”⁵⁰; “Yeryüzünün hepsi imamların malıdır”⁵¹ sözleriyle imamın önemini, karakterini ve değerini kendine göre ifade etmiştir.

Şia’nın imamet konusunu usûl-ü dinden sayması bu konuya verdikleri önemi anlamamıza yeter. “İmamet din ve dünya işleri ile ilgili olarak herhangi bir şahsın Hz. Peygamber’e niyabetle umumi başkanlığıdır”. Bu manada bir başkanın bulunması aklen, Allah Teâlâ’ya gereklidir. Çünkü imamet lütuftur. Her lütuf Allah’a vacip olduğuna göre imamet de Allah’a vaciptir. Peygamberliğin vacip oluşuna delalet eden her delil imametın vacip oluşuna delalet eder. Çünkü imamet, vasıtasız olarak vahyi almanın dışında her vasfı ile peygamberlik makamına hilafet etmektedir.⁵² Peygamberlik makamının sahibinin bulunması hikmet yönünden nasıl Allah’a vacipse bu da aynen öyledir. İmamet, ancak Allah Teâlâ’nın nassı ile yahut o İmamdan önceki İmamın, onun imametini beyânıyla tahakkuk eder; insanların seçmesiyle, istemesiyle olmaz; insanlar dilediklerini, İmam olarak tayin yahut dilediklerini azl hakkına da sahip değillerdir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber’den sonra gelecek imamları tayin etmiş ve bu hususu ümmete bildirmesi için Peygamberine emretmiştir.⁵³

Abdülbâki Gölpınarlı’ya göre Şia’nın imamet anlayışı ister dinî ve dünyevî işlerde Peygamber’in bir vazife olduğunu ve ümmetten en seçkin kişi olması gerektiğini, evvelce yaptığı sonra yapacağı işler yüzünden hiçbir suretle kınanmaması, herhangi bir surette za’fa, ihmale düşmemesi, soyunda bile kınanacak bir şeyin olmaması, hükümde taraf

⁵⁰ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 193.

⁵¹ Küleynî, *el-Kâfî*, I, 407.

⁵² Muhammed Ebû Zehra, *İslâm’da İtikâdî, Siyasî ve Fıkîhî Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbgatullah Kaya), Anka Yayıncılık, Yeni Şafak Gazetesinin Aramağını, İstanbul ts, s. 46; Avni İlhan, “Şia’da Usulu’l-Din”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İSAV, İstanbul 1994. s. 165.

⁵³ Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, I, 117; Bağdadi, *el-Fark Beyne’l-Fırak*, s. 48; Eş’arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 48; Ethem Ruhî Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı, İzmir 2004, s. 156; İmam Gazali, *Bâtıniliğin İçyüzü*, TDV, Ankara 1993, s. 81; Malatî, *et-Tenbîh ve Red alâ Ehli’l-Ehvâ ve’l-Bida’*, s. 40; Gümüsoğlu, *İslâm Akaid Sisteminde İmamet*, s 87.

gütmemesi, bütün üstünlüklerde ümmetin en ileri kişi olması gerektiğini söylemektedir. Bu vasıflarsa, zatın masum olmasına bağlıdır ve ismet, Allah tarafından ihsan edilen bir şeydir. Bu bakımdan, peygamberlik hariç, imam, ümmetin en ileri olanıdır ve imamet Nübüvvet gibi ilahi vazifedir. Peygamberi nasıl Allah gönderdiyse, imamı da peygamberlerine Allah bildirir ve peygamberi Allah'ın emrini ümmete tebliği buyurur. Buna nazaran Allah'ın ve Peygamberin din ve dünya işlerinde veli olacak kişiyi, ümmetin seçimine bırakması, Şia'ya göre mümkün değildir.⁵⁴

İmâmet meselesi usûl-ü dindendir. İnanmak gerekir. İmama ilâhî sıfatlar yüklenmiş ve İmama itaat, zaruri hale gelmiştir; çünkü onların buyrukları, Allahü Teâlâ'nın buyruklarıdır; nehiyleri de O'nun nehiyidir; onlara itaat, Allah'a itaattır; onlara isyan, Allah'a isyandır...⁵⁵

Şia içerisinde pek çok konuda farklı görüşler vardır. En temel konu olan imamet konusunda da farklı görüşler vardır. İmâmiyye ile Zeydiyye imâmeti farklı şekilde algılamışlardır. Zeydiyye, "Hz. Peygamber isim ve şahıs belirtmek suretiyle yerine bir imam vasiyet etmiş değildir. İmam, ancak vasıfları ile tanınabilir. Taşındığı vasıflar itibarıyla Hz. Ali olmalıdır; çünkü o imamet için gerekli bütün şartları taşımaktadır."⁵⁶ Onlara göre Hz. Ali, sahabenin en üstünü idi; dolayısıyla Hz. Ebû Bekir'den de üstün olduğunu iddia etmekle birlikte, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in hilafetini meşru kabul edip diğer sahabileri tekfir etmemişlerdir.⁵⁷

Zeydiyye'ye göre efdal, (en erdemli) yani en üstün olan varken mefdûlün (erdemli) yani daha az liyakatli ve faziletli kimsenin imameti caizdir. Daha faziletli imamın tercih edilmesine rağmen onların mefdûlün imametini meşru kabul etmelerinde imametini dini bir esas

⁵⁴ İsferyînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, s. 30-37; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarihi Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınevi, İstanbul 1979, s. 72.

⁵⁵ bkz. Fığlalı, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri*, s. 157.

⁵⁶ Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 32; İsferyînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, s. 24; Ebû Zehra, *İslâm'da İtikâdi, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, s. 52.

⁵⁷ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri* s. 125; Ebû Zehra, *İslâm'da İtikâdi, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, s. 52; Kummî/Nevbahtî, *Şûhûr-ı Fırkalar*, s. 183.

olarak kabulünden ziyade, sadece siyasi bir mesele olarak görülmesinin etkili olduğu söylenebilir.⁵⁸

Kendi aralarında bile derin görüş ayrılıkları olan Şîî fırkaların imamet konusundaki görüşleri birbirini nakzederken, İslam'dan meydana gelen kopmalar ve uzaklaşmalar günümüz Şîîleri'nin de dikkatini çekmiştir. Ali Şeriatî, “*Ali Şiası Safevî Şiası*” adlı eserinde Safevî'lerden Şîîliğe birçok şeyin geçtiğini geniş olarak açıklamıştır. Bununla birlikte kendinden önceki Şîî müelliflerin iddialarının da kabul etmeye devam etmiştir. Hz. Ali'nin nassla imam olduğunu o da kabul etmekle beraber çok sivri olan bazı görüşleri üslup farkıyla ortaya koymaktadır.⁵⁹

Şia âlimleri, imamın nassla belirleneceğini ispat ettikten sonra nassla tayin edilenin kim olduğu sorusuna cevap verirler ve bu kişinin Rasûlullah'tan sonra araya hiç fasıla girmeksizin Hz. Ali olduğunu söylerler. Bu konuya delil olarak ayet ve hadislerden çokça delil getirirler. Ayrıca bunun yanında akli delilleri de ihmal etmezler. O'nun ilk Müslüman oluşu, ilmi, cömertliği, zühdü ve sorumluluğu altındakilere karşı gösterdiği adaleti sebebiyle İmamet ve Peygamber'in makamını hak ettiğini savunurlar.⁶⁰

3. Şûrâ, Ehl-i Beyt Nazariyesi

İmâmiyye Şia'sı, Hz. Peygamber'in, Ali b. Ebi Talib'i kendisinden sonra halife olarak tayin ettiğine dair bir takım nasslar zikretmekle birlikte, kendi literatürlerinde, hem Rasûlullah'ın, hem de Ehl-i Beyt'in

⁵⁸ Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 85; Malatî, *et-Tenbîh ve Red alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'*, s. 42; İsferyânî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, s. 25; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (çev. Ethem Ruhî Fırlı), Şa-to İlahiyet, İstanbul 2001, s. 155; Hizmetli, “Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olaylar: Sonuçları ve Etkileri”, s. 33; Mehmet Hüseyin Demir, *Zeydiyye'ye Göre İmamet ve İmamda Bulunması Gereken Özellikleri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s. 6.

⁵⁹ Ali Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası* (trc. Hicabi Kurlangıç), Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 203.

⁶⁰ Kummî/Nevbahtî, *Şîî Fırkalar*, s. 89.

şûrâ ilkesine bağlılığını; ayrıca ümmetin, kendi imamlarını seçme hakkına sahip olduğunu gösteren başka nasları da zikrederler.

Şia'nın hicrî beşinci asırda yaşayan en büyük âlimlerden biri olan Şerif Murtaza'nın kaydettiği bir rivayette: Abbas b. Abdulmuttalib, Hz. Ali'ye, Hz. Peygamber'in hastalandığı sırada kendisinden sonra kimin yönetime geçmesi gerektiğini sormasını ister; *"Eğer idare bizde olacaksa onu açıklaması iyi olur; başkasında olacaksa, o zaman da, bu konuda tavsiyelerini dinlemiş oluruz."* der. Rivayete göre, Hz. Ali der ki: Biz hastalığı ağırlaştığı sırada Rasûlullah'ın huzuruna vardık ve: *"Ey Allah'ın Rasûlü bize bir halife tayin et."* dedik. *"Hayır, İsrail oğullarının Harun hakkında ayrılığa düştükleri gibi, sizin de bu konuda ayrılığa düşmenizden korkuyorum. Yalnız, eğer Allah sizin kalplerinizde bir iyilik bulunduğunu görürse, sizin için birini seçer"* duyurdu.⁶¹

Küleynî, *el-Kâfi*'de Muhammed Sadık'tan naklen der ki: Rasûlullah'ın vefatı yaklaştığında Abbas b. Abdulmuttalib'i ve Hz. Ali'yi çağırdı ve Abbas'a: *"Ey Muhammed'in amcası; Muhammed'in mirasını alır, borçlarını öder ve onun ihtiyaçlarını giderebilir misin?"* diye sordu. Abbas: *"Ya Rasûlullah, anam babam sana feda olsun; ben yaşlı bir ihtiyarım, çoluk çocuğum çoktur, malım da azdır, sen rüzgarlarla aşık atarken kim sana güç yetirebilir."* cevabını verdi. Hz. Peygamber kısa bir süre kendinden geçti, sonra: *"Ey Abbas Muhammed'in mirasını alır, borçlarını öder ve onun ihtiyaçlarını giderebilir misin?"* diye sordu, Abbas yine daha önceki sözleri tekrarladı. Hz. Peygamber: *"Ben onun hakkını verecek birine vereceğim."* buyurdu. Sonra: *"Ey Ali, ey Muhammed'in kardeşi, Muhammed'in vaatlerini yerine getirip, onun borçlarını ödeyebilir, mirasını alabilir misin?"* diye sordu. O da: *"Evet, anam babam sana feda olsun, bunlar benim görevim ve hakkımdır."* dedi.⁶²

Bu vasiyet rahatlıkla anlaşılabilceği gibi, normal, kişisel ve geçici bir vasiyettir. Siyaset, imamet ve dînî haleflikle hiçbir alakası yoktur. Rasûlullah bunu önce Abbas b. Abdulmuttalib'e teklif etmiş, o bunu kabul etmek istemeyince, Hz. Ali bu görevi gönüllü olarak üzerine almıştır.

⁶¹ el-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 24, Murtaza, *eş-Şâfi*, IV. 149; III. 295 den naklediyor.

⁶² Küleynî, *el-Kâfi*, I, 236.

Şeyh Müfid'in bazı kitaplarında Hz. Ali'den naklettiği bir vasiyet daha vardır. Rivayette Hz. Ali, Rasûlullah'ın vefatından önce kendisine vasiyette bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak bu da genel nitelikli, ahlaki ve manevi bir vasiyet olup, vakıflar ve sadakaların düzenlenmesi meselesiyle ilgilidir.⁶³

İmamiyye Şîası'nın kutupları konumunda bulunan Küleynî, Müfid ve Murtazâ tarafından zikredilmekte olan bu rivayetleri incelediğimizde, Rasûlullah'ın Hz. Ali'ye halifelik, imamet ya da şûrânın terk edilmesine ilişkin bir vasiyetinin bulunmadığı görülmektedir. Bu da Hz. Ali'nin Rasûlullah'ın vefatından hemen sonra Abbas b. Abdulmuttalib tarafından ısrarla kendisine teklif edilmiş olmasına rağmen, neden kendi adına biatı kabul etmeye yanaşmadığını bir ölçüde açıklamaktadır. Abbas ona: *“Uzat elini sana biat edeyim; Kureyşin şu büyüğünü – Ebû Süfyan'ı kastediyor– de getireyim; böylece Kureyş'ten kimse sana muhalefet etmesin; zaten insanlar Kureyş'e tabidir.”* demiş olmasına rağmen, Ali bu teklifi reddetmiştir.⁶⁴

Muhammed Sâdık rivayet eder ki: Ebû Bekir, halife olduğunda Ebû Süfyan, Hz. Ali'ye gelip ona: *“Ey Abdumenaif oğulları, Teym'den birinin sizi yönetmesine mi razı oldunuz; elini uzat sana biat edeyim; Allah'a yemin olsun ki Ebû Fusayl'ın makamını süvariler ve piyadelerle doldururum”* dediğinde Hz. Ali ondan uzak durmuş ve: *“Yazıklar olsun ey Ebû Süfyan! Bu da senin tuzaklarından biridir, artık insanlar Ebû Bekir konusunda ittifak ettiler; sen cahiliye döneminde olduğu gibi İslam'a girdikten sonra da hala İslam'ı saptırmayı arzu ediyorsun; Allah'a yemin olsun ki, sen fitnecilik yapmaya sürdürsen bile bu İslam'a hiçbir zarar veremez.”* karşılığını vermiştir.⁶⁵

4. İlk Halife Seçiminin Mezheplerin Oluşumuna Etkisi

⁶³ el-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 24.

⁶⁴ Murtaza, *eş-Şâfi*, III, 237, 252.

⁶⁵ Murtaza, *eş-Şâfi*, III, 252; Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîilik*, s. 58

Hız. Peygamber'in vefatından sonra, Müslümanların idaresini kimin üstleneceği, Hız. Peygamber'in yerine halifenin kim olacağı konusunda toplumda üç görüşün ortaya çıktığı ve bu görüşleri savunan üç grubun bulunduğu söylenebilir:

1. Birinci görüş Ali b. Ebî Talib'in taraftarlarına aittir. Bunlar Benî Haşim ailesi şûrâ sistemine inanmakla birlikte Hız. Ali'nin İslâm'a ilk giren ve Hız. Peygamber'e yakın olması sebebiyle diğerlerine göre öncelik hakkı vardı. Ayrıca Hız. Ali'nin ilim ve din sahasındaki üstün anlayış olduğu için şûrâ adaylar içerisinde yer alması gerekenlerden birdir.
2. İkinci görüş Ensâr'a aittir. Emirlik ve başkanlık iddiasında bulunmuşlardır. Kendilerinin Muhâcirleri barındırmak ve onlara yardım etmek gibi üstünlükleri bulunduğunu; ayrıca İslâm'ın hamîleri ve Rasûlüllah'ın yardımcıları oldukları için halifenin kendilerinden olmasını; böyle olmadığı takdirde de bu konuda ortaklık fikrini ileri sürmüşlerdir. Keza onlar Hız. Peygamber'in, Arap kabilelerinden ve Arap nesillerinden herhangi birine özel bir değer verdiğini görmediklerini iddia ediyorlardır. Bundan dolayı Halifeliđin Hazrec kabilesinden Sa'd b. Ubade'ye verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.
3. Üçüncü görüş ise Hız. Ebû Bekir ve Ömer'in bulunduğu hilafetin bizzat Peygamber (a.s.) tarafından tayin edilmediğini ve kendilerinin kabul edebilecekleri bir şahsı seçmek üzere ümmetin serbest bırakıldığı söylemişlerdir. Fakta bu işin öncelikle Muhâcirlere ait olduğu fikrini benimsemişlerdir. Çünkü onlar, İslâm'a herkesten önce girmişler ve Araplar da, İslâmiyeti ancak Kureyş vasıtasıyla kabul etmişlerdir.⁶⁶

Hilafet meselesi daha sonraki dönemlerde mezheplerin oluşumunu etkilemede temel etken olarak sayılır. Bunun yanında temel maddeye yardımcı yan etkenler de mevcuttur. İslam Mezhepler Tarihi kaynaklarında Fedek arazisi üzerine çıkan tartışmaların Müslümanlar

⁶⁶ Kummî/Nevbhati, *Şii Fırkalar*, s. 52.

arasında ihtilafa yol açtığı vurgulanır.⁶⁷ Gerçekte o dönemde miras meselesi çevresinde gelişen ve netice itibariyle fıkhi olan bu ihtilafı, özellikle Şia gibi fırkalar daha sonraki dönemlerde çokça kullanmıştır. Fedek meselesi siyasi olay olmadığı için mezhebin oluşumuna doğrudan etkisi olmadığını söylemek mümkün görünmektedir.

5. İmamet Meselesi Hakkında Mezheplerin Görüşleri

Peygamber (a.s.) kendisinden sonra bir erkek evlat bırakmadığını, dolayısıyla yönetimin Ehl-i Beyt'te kalması gerektiğini düşünen Şia, diğer halifelere karşı gizli bir muhalefet oluşturmuştur. Nasıl peygamberi Allah seçiyorsa, imamı da Allah'ın seçtiğini yani onun nassla tayin edildiğini savunmuşlardır. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber kendisinden sonra yerine geçecek, halife olacak kimseyi tayin etmemiştir.⁶⁸ Ayrıca Hz. Abbas, Hz. Ali'ye gidip, "*Hz. Peygamber vefat etti, elini uzat, sana biat edeyim, ben biat edersem, diğerleri de gelip sana biat ederler. Eğer bunu kabul etmezsen, birkaç gün sonra başkası halife olur, sen gidip ona biat etmek zorunda kalırsın*" dediğinde

⁶⁷ Hz. Peygamber vefatında, zarûrî ihtiyacı olan eşyalarından başka bir gümüş mühür, yirmi deve, yüz koyun, altı yedi kadar keçi, silahları ve bir beyaz katır, bir miktar arazi bırakmıştı. Hz. Ebû Bekir silahları ile katırı, Hz. Ali'ye vermiş ve "bunların dışındakiler sadakadır" buyurmuştur. Bkz. Hizmetli, *İslam Tarihi İlk Dönem*, s. 414. Ancak hem hanımlar hem de kızı Fâtma'nın Halife Ebû Bekir'den Hz. Peygamberin mirasından almak isledikleri rivayet edilir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Hayber ve Fedek'teki hisselerinden miraslarını almak için Hz. Osman'ı Hz. Ebû Bekir'e gönderdilerse de Hz. Âişe onlara Rasûlullah'ın "*Biz peygamberler miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır.*" (Buhârî, "Meğâzî", 14, 38; "Ferâ'iz", 3, "İtisâm", 5; Müslim, "Kitabu'l-Cihad ve'Siyer", 16.) dediğini söylemiş, bunun üzerine onlar da bu isteklerinden vazgeçmişlerdir. Bkz. Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 23; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 18; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtu'l-Kubrâ*, II, 315. Şia'ya göre Hz. Ebû Bekir Hz. Fatma'ya miras hakkında haksızlık etmiştir. Çünkü bu haksızlığa karşı Hz. Fatma Halifeye ve yukarıdaki rivayete itiraz etmiş olacak ki, halifeye: "*Sen öldüğün zaman varisin kim olacak?*" demiş, Hz. Ebû Bekir de: "*Çocuklarım ve eşim olacak*" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Fatma: "*Nasıl oluyor, sen varis oluyor-sun da biz olamıyoruz?*" bkz. İbn Sa'd, *et-Tabâkâtu'l-Kubrâ*, II, 314-315.

⁶⁸ Ethem Ruhî Fığlalı, "Hârîcîliğin Doğuşuna Tesir Bazı Sebepler", *AÜİFD*, Ankara, XX, s. 226.

Hız. Ali, ikinci defa amcası Abbas'ın teklifini reddetmiş ve, "hiç kimse biz Benî Haşim'in, halife olma hususundaki hakkımızı reddetmez" cevabını vermişti.⁶⁹ Bundan da gayet açık olarak anlıyoruz ki, Peygamberimiz kimseyi halife olarak tayin etmemiştir. Eğer Ali'yi halife tayin etmiş olsaydı, "Peygamberimiz beni halife seçti, senin biatını kabul ediyorum" derdi. Fakat böyle dememiş aksine, "hiç kimse biz Benî Haşim'in, halife olma hususundaki hakkımızı reddetmez" demiştir. Muhammed Hamidullah'ın dediği gibi belki de o, hilafetin sultanlık (meliklik) gibi miras sırasına göre intikal edeceği kanaatindeydi.⁷⁰

Şia ile aynı görüşü paylaşan diğer bazı Batinî fırkalar, imameti Allah'a vacib kılmışlardır. İmamet konusunu mütevatir saymışlar ve aynen Allah'ın peygamber göndermesi, dine çağrısı, beş vakit namaz, oruç, zekât, hac gibi sübûtu katî meselelerden saymışlardır.⁷¹ İmam Gazzâlî, Batıniyye'ye veya Şia'ya mensup olup bu görüşü benimseyenlere şu şekilde itiraz eder: "Bunlar öyle işlerdir ki, eğer hakkında tevatür isbat edilirse, Peygamber'in varlığı gibi, Çin'in, Kuzey Afrika'daki Kayravan'ın varlığı gibi görmediğimiz halde varlıklarını nasıl katî olarak biliyorsak aynı şekilde kat'iyet ifade eder. Bedir ve Sıffin harpleri gibi olayların varlığı vb. insanların müşterek idrak etmedikleri halde hiç kimsenin o konuda şüphe etmeye, kendinde bir kudret bulamayacağı kadar kat'iyet ifade eder.⁷² Ayrıca bu konu ile ilgili ne ahad ne de tevatür yoluyla nakledilmediğini ve böyle bir haberin olmadığını biliyoruz. Uydurma kapısı açılınca artık işi inada ve nizaya götüren herkesin, esasen dindarların helal saymamasına rağmen, bu işe gücü yeter".⁷³

Şîlerdeki imamet fikrinin çok fazla benimsemesini birçok araştırmacı mezhebin temelinde Farisi eğilimle açıklamaktadır. Farslar krallıkla idare edilmeye ve krallığın veraset yoluyla yine kral ailesine geçmesine alışmışlardır. Bunun için halifenin seçimle devletin başına gelmesine bir anlam veremiyorlardı. Bazı batılı araştırmacılar ise Şia'nın

⁶⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 118; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kubrâ*, II, 246.

⁷⁰ Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 118

⁷¹ Ebû Zehra, *İslâm'da İtikâdî, Siyasî ve Fıkîhî Mezhepler Tarihi*, 46; Avni İlhan, "Şia'da Usulu'd-Din", s. 165.

⁷² İmam Gazali, *Bâtınlığın İçyüzü*, s. 82.

⁷³ İmam Gazali, *Bâtınlığın İçyüzü*, s. 83.

Farslardan çok Yahudilikten etkilendiğini ileri sürmüşlerdir. Buna delil olarak Hz. Ali'nin takdis edilmesine ilk davet çıkaran Abdullah b. Sebe'in Yahudi asıllı olmasını göstermişlerdir.⁷⁴ Aslında bu yeni bir görüş değildir. Çünkü daha önce bunu İbn Hazm *el-Fasl* adlı eserinde şöyle dile getirmiştir: “Bu Şîiler, Yahudilerin yolundan gittiler. Çünkü Yahudiler İlyas (a.s.)'ın ve Fenhas b. Azar b. Harun (a.s.)'ın şu ana kadar diri olduklarını iddia ettiler. Bazı sufiler de bu yoldan giderek “Hzır” ve “İlyas” (a.s.)'ın şu ana kadar sağ kaldıklarını ileri sürdüler⁷⁵ diyerek konuya açıklık getirmeye çalışmıştır.

Şîilerin tam aksini Harîcîler temsil eder. Hârîcîlere göre, halife toplumun tümünü temsil etmelidir. Yani halife serbest bir seçimle iş başına gelmelidir. Halife seçimine sadece bir grup değil tüm Müslümanlar katılmalıdır. Halifelik hakkı sadece Kureyş'e ait bir hak değildir. Acemlere karşı Araplara ait olan bir hak da değildir. Halife olma konusunda her Müslüman eşit oranda hakka sahiptir. Hârîcîlerin “Necedat” grubuna göre ise, insanların kendi aralarında insafli davranmaları mümkün oluyorsa, imama gerek de yoktur. Ama eğer karşılıklı insafli hayat, ancak insanları hakka sevk eden bir imam ile gerçekleşecekse, o zaman imam tayin etmek caizdir.⁷⁶

Her iki grubun arasında orta bir yol takip etmek isteyen Mürcie oldu. Mürcie, birbirlerini parçalayan bu gruplara karşı, tarafsız bir tavır takınmayı dener. Zaten “Mürcie” kelimesi, her hangi bir taraf konusunda bir karara varmaktan vazgeçme ve onların kaderini Allah'a bırakma anlamına gelir.⁷⁷

İmamet düşüncesi ile ilgili diğer bir görüş ise Kerrâmiyy mezhebinin görüşüdür. Kerrâmiyye'ye göre imamet icmaen olduğunu savunmaktadır. Yani bir cemaatin ittifakı ile ortaya çıkan imam. Bu durumda ne nass ne de tayin bulunur. İttifak üzerine anlaşılan imamdır. Yani bir toplum ittifak üzerinde bir İmamı seçebilir, diğer toplum da ittifak üzerine farklı bir imamı seçebilirler. Bu durumda aynı anda birden çok

⁷⁴ Ebû Zehra, *İslâm'da İtikâdî, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, s. 44-45.

⁷⁵ İbn Hazm, *el-Fasl*, III, 115.

⁷⁶ Ebû Zehra, *İslâm'da İtikâdî, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, s. 70; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 93; İbn Hazm, *el-Fasl*, III, 3.

⁷⁷ en-Naşî el-Ekber, Ebû'l-Abbas Abdullah b. Muhammed, *Usûlü'n-Nihal*, (thk. Seyit Bahcivan), Konya 2007, s. 56-58; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 111; İsferyânî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, s. 83.

İmam ve Halife mümkün olabilir. Kerrâmiyye'nin bu görüşü mezhepler arasındaki ihtilafları gidermek amacıyla ortaya konulan bir görüştür. Zira Şehristânî'nin naklettiğine göre bunu savunanların sebebi sahabeler arasında yaşanan ihtilafları ve bu ihtilaflar sonucunda hem Medine ehli – Haşimileri seçtikleri İmam'ı Hz. Ali'yi meşru görmek hem de Şam ehli – Emevileri benimsedikleri Hz. Muaviye'yi meşru görmektir.⁷⁸

Sonuç

Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra halife seçme teşebbüsünü ilk olarak Ensar yaptı. Muhacirlere danışma gereği duymadan İslam devletinin başına geçecek kişiyi seçmek için Benî Saîde Örtmesinde toplandılar. Ensar kendilerinden birisinin olması gerektiği düşüncesiyle İslam Devletinin başına yeni bir halife seçmek istediler. Ancak bu teşebbüslerinden haberdar olan Muhacirler Benî Saîde Örtmesindeki toplantıya katılırlar. Toplantının neticede Muhacirleri temsil eden Ebû Bekir halife seçilerek ona biat edildi.

Benî Saîde Olayı, Müslümanların siyasi tarihinin en önemli olaylarından biridir. Çünkü Müslümanların ilk defa bir siyasi problemi peygambersiz çözmeleri gerekmiştir. Ayrıca bu olay onlar için ilk siyasi imtihan olması bakımından da önem arz etmektedir. Çünkü bu olayın neticesine göre daha sonraki dönemler için model teşkil edecek bir siyasi yapı kurulmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in halife olarak seçilmesinden sonra bu duruma karşı çıkan Hz. Ali, kendisinin halifeye karşı değil, adaylık hakkını kendisinde de olduğunu ifade etmiştir. Fakat Hz. Ali'nin bu itirazı sonradan çeşitli mezhepler ve fırkalar tarafından dinî bir gerekçe olarak görmüşlerdir. Ayrıca imamete Hz. Ali'yi mutlak hak sahibi olarak kabul etmişlerdir.

⁷⁸ Şehristânî, *İslam Mezhepleri*, s. 117. İbn Teymiyye'ye göre bu görüş Kerrâmiyye'nin görüşü olmanın yansıra Basralı Ehl-i Hadisin görüşüdür. Zira bütün Müslümanları kuşatan bir İmam olmadığı zamanda ve fitne baş gösterirse iki İmamdan söz edilebilir. Bkz. İbn Teymiyye, Takiyyuddin, (728/1328), *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye Fî Nakzi Kelâmi's-Şîa ve'l-Kaderiyye*, (thk. Muhammed Reşad Sâlim), Câmîati'l-İslam Muhammed b. Suud İslamiyye, 1986, I, 537.

Hilafet meselesi, daha sonraki dönemlerde mezheplerin oluşmasına etki eden temel siyasi sebeplerden sayılmıştır. Bu mesele İslam Mezhepler Tarihinde meşhur bazı fırkaların doğmasına sebebiyet vermiştir. Hiçbir mezhep ortada yokken fakat yukarıdaki bahsettiğimiz siyasi tartışmaların sonucunda meydana gelen bazı itikâdî görüşler ve bu görüşlerin sonucunda Havâric, Mürcie, Mu'tezile gibi bazı mezheplerin oluşmasına, siyasi ve itikâdî görüşleri şekillenmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle Şiilik gibi bir mezhebin tamamen hilafet tartışmanın sonucunda ortaya çıkan bir mezhep olması siyasi meselelerin İslam Mezheplerine ne kadar tesiri olduğunu görmek açısından önemli bir örnektir. Dolayısıyla hilafet tartışması, Şiiliğin oluşmasına ve şekillenmesine dolaylı değil, doğrudan etkisi olmuştur. Bu sebeple bu siyasi olaylar ilk halife seçilme Sakîfe'den itibaren bütün mezhepleri ve fırkaları ilgilendiren konu olmuştur. Sadece ilk dönemde çıkan mezheplerin değil günümüze kadar yaşamakta olan her mezhep veya fırkaya bu olayların büyük bir etkisi olduğu söylenebilir. Günümüzdeki mezheplerin ve fırkaların menşei ve zuhurunu tespit etmek için mutlaka onların çıkış sebeplerine bakmak gerekmektedir. Yani sebeplerin siyasi, sosyal, iktisadî ve kültürel yönlerini de tespit etmek gerekmektedir. Şüphesiz günümüzde yeni ortaya çıkan mezhepler, fırkalar, dini hareketler ya da dini akımlar eski mezheplere bir yönüyle dayanan onların bir uzantısıdır. Yusuf Ziya Yörükân bunu en güzel şekilde ifade etmektedir: *Yeni bir mezhep, eski mezheplerin yamalı bir bohçası gibidir. Her parçasının nerden ve ne suretle eklendiğini bulmadıkça hakikate nüfuz mümkün değildir.*

Kaynakça

Azimli, Mehmet “Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri”, *DAAD*, VII, 2007, sy.1

Bağdadi, Ebû Mansûr Abdulkâhir, *El-Fark Beyn’el-Fırak*, Mektebe’tü t-Tevfi-kiyye, Kahire tsz.

-----, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. Ethem Ruhî Fığlalı) TDV, Ankara 2007.

Bulut, Halil İbrahim, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu, Ankara 2011.

Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm’da İtikâdî, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, (çev. Sibğatullah Kaya), Anka Yayıncılık, Yeni Şafak Gazetesinin Aramağını, İstanbul tsz

Eş’arî, Ebû’l-Hasen, *İlk Dönem İslam Mezhepleri* (çev. Mehmet Dalkılıç & Ömer Aydın) Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.

Fığlalı, Ethem Ruhî, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı, İzmir 2004.

-----, *İbadiye’nin Doğuşu ve Görüşleri*, AÜİFY, Ankara 1983

HİLAFET TARTIŞMALARININ SİYASİ MEZHEPLERİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

Gazali, İmam, *Bâtniliğin İçyüzü*, TDV, Ankara 1993.

Gölpınarlı, Abdülbakıy, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, İstanbul 2003.

Gümüšoğlu, Hasan, *İslâm Akaid Sisteminde İmamet*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1991.

Hamidullah, Muhammed, *İlk İslâm Devleti*, (çev. İhsan Süreyya Sırma), Beyan Yayınları, İstanbul 1992.

Hatiboğlu, M Sait, *Hilafetin Kureşliliği İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2005.

-----, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından Emeviler'in sonuna kadar siyasi içtimai hâdiselerde hadis münasebeti, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), AÜİF 1967.

Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi İlk Dönem*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

-----, "Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olaylar: Sonuçları ve Etkiler, *AÜİFD*, XXXIX, s. 27-54

ABDYLKADER DURGUTİ

İbn Hazm, Zâhiri Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'milel ve'l-ehvai ve'n-Nihal*, Mektebetu'l-Tevfikiyye, Kahire 2003.

İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maarif, Beyrut 1966.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim ed-Dineverî, *el-İmâme ve's-Siyâse*, Dâru'l Kutub'l-İlmiyye Beyrut 1997, I, 47.

-----, *Hadis Müdâfaası*, (trc. M. Hayri Kırbaşoğlu), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1989.

İbn Sa'd, Muhammed, *Tabâkâtu'l-Kubrâ*, Dâr sâdr, Beyrut tsz.

İbn Teymiyye, Takiyyuddin, (728/1328), *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye Fî Nakzi Kelâmi'ş-Şîa ve'l-Kaderiyye*, (thk. Muhammed Reşad Sâlim), Câmiati'l-İslam Muhammed b. Suud İslamiyye, 1986.

İbnu'l-Esir, Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvahid eş-Şeybanî el-Cezerî, *el-Kamil Fi'Tarih*, Daru'l-Mektebet'ul İlmiyye, Beyrut 1987.

İsferâyînî, Ebu'l-Muzaffer, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, (nşr. Muhammed Zâhid Kevserî), Mektebet'u-l Ezheriye Li Turath, Kahire tsz.

HİLAFET TARTIŞMALARININ SİYASİ MEZHEPLERİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

Kâtib, Ahmed, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, (çev. Mehmet Yolcu) Kitabiyat Yayınevi, Ankara 2005.

Kuleyni, Muhammed b. Yâkub b. İshak, *Al-Kâfi*, Dar al-Kutub el-İslamiyyah, Qom-İran 1985.

Kummî/Nevbhati, *Şii Fırkalar*, (çev. Komisyon), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.

Malatî, Ebu'l-Hüseyn b. Muhammed b. Abdurrahman, *Et-Tenbîh ve Red alâ ehli'l-ehvâ ve'l-Bidâ*, (nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî), Mektebet'u-l Ezheriye li Turath, Kahire tsz.

Onat, Hasan, "Şii İmamet Nazariyesi", *AÜİFD*, Ankara 1992, XIX, s. 89-110.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Mektebetu'l Asriyye, Beyrut 2008.

Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarih'r-Rusu'l ve'l-Mulûk*, Dâru'l-Ma'rife.

Wat, Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (çev. Ethem Ruhî Fıçlalı), Umran Yayınları, Ankara 1981.

ABDYLKADER DURGUTİ

Yörükân, Yusuf Ziya, *Ebû'l-Feth Şehristânî ve Mezheplerin Tetkikinde Usûlu*,
T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Zorlu, Cem, *İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren Kitap, Konya 2002.